

ΜΙΑ ΠΑΡΑΨΑΙΟΥΣΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΗΣ ΝΟΜΑΔΙΚΗΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ

Ὅταν ἐθεσπίζοντο ὑπὸ τῶν διαφόρων Κυβερτήσεων αἱ ἀτελεύτητοι διατάξεις καὶ τροποποιήσεις τῶν ἀγροτικῶν Νόμων, οὐδεμία ἐλήφθη πρόνοια διὰ τὴν τύχην τῆς νομαδικῆς ἢ μεγάλης κτηνοτροφίας, μολονότι ἀποτελεῖ αὕτη σπουδαῖον πλοῦτο παραγωγικὸν πόρον διὰ μίαν χώραν, τὸσον καθυστερημένην ἐν τῇ ἐκμεταλλεύσει τῆς γῆς, ὡς ἡ Ἑλλάς. Τὰ αἰτία τῆς τοιαύτης ἀπρονοησίας ὑπῆρξαν πολλαπλά. Ἀρχικῶς συνεκεντρώθη ὁλόκληρος ἡ ἀγροτική μας πολιτική εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀκτημόνων καλλιεργητῶν. Καὶ πολὺν δικαίως. Ἡ σχέση τῆς δουλοπαροικίας ἔπρεπε νὰ καταλυθῇ. Ἀπετέλει κοινωνικῶς δξύμωρον εἰς ἐλεύθερον δημοκρατικὸν Κράτος. Παραγωγικῶς δὲ εἶναι ἀποδεδειγμένον ὁ ἐλεύθερος μικροῖδιοκτῆτης παραγωγὸς καλλιεργεῖ τὴν γῆν του μετὰ μεγαλητέρας ἐντάσεως. Ἐξ ἄλλου ἡ τάξις αὕτη εἶναι διὰ τὸ Κράτος ἰσχυροποιητικὴ, ὡς στοιχεῖον συντηρητικὸν, ἀμυντικὸν τοῦ ἐδάφους, μεθ' οὗ συνδέεται κοῖ τονωτικὸν τῆς φυλῆς. Ἐν τεύθειν ἡ τόσον ἀναπτυχθεῖσα εἰς τὰ πεπολιτισμένα Κράτη Ἐποικιστικὴ πολιτικὴ διὰ τῆς ἐξαγορᾶς μεγάλων ἀγροκτημάτων καὶ διανομῆς γαιῶν εἰς ἀκτημόνας καλλιεργητὰς ἐπὶ ἀποσβέσει τοκοχρεωλυτικῇ. Ἀλλ' ἐκεῖ τηρεῖται ἀπαρεγκλίτως ὡς ἀπαραίτητον προαπαιτούμενον τῆς γεωργικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ καλλιεργητοῦ μαζὺ μετὰ τὴν τοῦ ἀκτημόνου. Ἐνῶ παρ' ἡμῖν αἱ πολλαὶ θυρίδες τοῦ ἀγροτικοῦ Νόμου, ἡ ὑπηρεσιακὴ ἀρρυθμία καὶ ἡ ὀσφροτολογία τῶν βουλευτῶν ἠλλοίωσαν τὴν ἀρχικὴν ἀγροτικὴν μας πολιτικὴν περὶ ἀποκαταστάσεως ἀκτημόνων καλλιεργητῶν, ὥστε ἡ ἰδιότης τοῦ καλλιεργητοῦ νὰ πρραμερισθῇ ἐκφυλισθεῖσα εἰς τύπον. Τοιοῦτοτρόπως πλὴν τῶν καθ'αὐτὸ γεωργῶν

ἐξεπήδησαν πανταχόθεν κατὰ μυριάδας διὰφοροὶ ἀκτημόνες μὲν ἀλλὰ μὴ καλλιεργηταί, ἄνθρωποι κατοικοῦντες καὶ μετερχόμενοι εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις παντοειδῆ ἀστικά ἐπαγγέλματα, καταγόμενοι δὲ ἀπλῶς ἀπὸ τὸ χωριό, οἵτινες κατ' ἄνωρθωσαν νὰ λάβουν κλῆρον. Τὰ ξένα αὐτὰ πρὸς τὴν γεωργίαν, ἀλλ' ἐρομαφρόδιτα στοιχεῖα—ἀστοὶ κατ' οὐσίαν, ἀγρόται πρὸ τοῦ Νόμου—, ἔχουν συνήθως στὸ χωριό συγγενῆ τινα ἢ ἐλλείπει τοιούτου ἄλλον συνέταιρον διὰ τὴν ὅπωςδήποτε ἐκμετάλλευσιν τοῦ κλήρου καὶ ἀποκομίζουσι ὀκτώπως μίαν πρόσσοδον εἰσοδηματίου. Ἐπίσης ὅλοι οἱ μὴ καλλιεργηταὶ ἀκτημόνες οἱ διαβιοῦντες εἰς τὰ χωριά ἔλαβον ἐπίσης κλῆρον, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἐπεδείνωσε καὶ πολὺ τὸ πρᾶγμα. Τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρούχων ἐπηύξησαν αἱ γεωργικαὶ ἐγκαταστάσεις τῶν προσφύγων, καθ' ἃς ἐκορυφώθη ὁ κνέων καλλιεργητῶν καὶ μὴ καὶ αἱ εἰδικαὶ διατάξεις κλήρων ὑπὲρ τῶν ἐφέδρων πολεμιστῶν. Ἐς ταῦτα προσθετέον καὶ τοὺς ἀπὸ γενεῶν ἀστοὺς, ἀπόρους χειρῶνακτας ἢ ἀέργους λαβόντας ἐπίσης ἐγγὺς τῶν πόλεων τεμάχιον ἀγροῦ. Τοιοῦτοτρόπως ὁμως ἐπηρεολούθησαν δύο κακὰ:

α) Ἀπηλλοτριώθησαν αἱ πλείσται χειμεριναὶ βοσκαὶ πρὸς ἔξοικονόμησιν τῶν ἀναριθμῶν δικαιούχων κλήρου, ἐξ οὗ ἡ κρίσις τῆς μεγάλης κτηνοτροφίας καὶ β) Καὶ παρὰ τὰς ἀπαλλοτριώσεις τῶν χειμαδίων κατελήξαμεν εἰς τὸν τόσον καταδικασθέντα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κατὰ τὰ μαχίασμὸν (Zerspitterung) τῆς καλλιεργησίμου γῆς, ὥστε νὰ στενεύσῃ ὑπερβολικὰ ὁ κλῆρος τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος γεωργῶν. Εἰς τὴν Ἡπειρον ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὄρον περὶ τὰ 40 στρεμ., ἐνῶ λαμβανομέ-

νης ὑπ' ὄψει τῆς ἰσχυρῆς ἀποδοτικότητος τῆς γῆς ἔπρεπε νὰ εἶναι τουλάχιστον διπλάσιος.

Εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς τοιαύτης καταστάσεως συνετέλεσαν βεβαίως καὶ αἱ ἐπακολογήσασαι ἐξαιρετικαὶ μεταπολεμικαὶ συνθήκαι, ὡς προσεξετέθη, ἀποκατάστασις προσφύγων καὶ ἐφένδρων πολεμιστῶν, ἀλλ' αὐτὰ δὲν ὑπῆρξαν τὰ μόνα αἷτια, οὔτε δύνανται μὲ τὴν δικαιολογίαν αὐτὴν ν' ἀποσείσουν τὴν εὐθύνην τῆς οἰκτρᾶς διαχειρίσεως τῆς ἀγροτικῆς ἀποκαταστάσεως οἱ ὑπεύθυνοι. Τίποτε δὲν δικαιολογεῖ τὴν παραχώρησιν κλήρων εἰς ἓνα τόσον ἄπειρον πλῆθος ἀνθρώπων ἀσχέτων πρὸς τὴν καλλιέργειαν εἰς β ἄ ρ ο ς τ ῶ ν κ α θ α υ τ ὸ γ ε ω ρ γ ῶ ν, διὰ δὲ τὴν μεγάλην κτηνοτροφίαν ἀ ρ χ ῆ θ ε ν οὐδεμίαν ἐλήφθη μέριμνα.

Πλὴν τῆς συναλλαγῆς τῶν πολιτευομένων καὶ τῆς ὑπηρεσιακῆς ἀρρυθμίας σπουδαίως συνέβαλον, πρωτίστως μάλιστα, εἰς τὸ κακὸν ὠρισμέναι ἐπιστημονικαὶ πλάναι, αἵτινες ἐκυριάρχησαν πολλῶν ἐγκεφάλων ἐν Ἑλλάδι ἐξ' ὑπερβαλλούσης προσδευτικότητος. Ἐκ συγγραμμάτων, διαλέξεων, δημοσιευμάτων, ἀγορεύσεων καὶ τῆς ἀκολουθηθείσης ἀγροτικῆς πολιτικῆς ἔχομεν δεδομένα:

α) Ἐπιστεύθη σοβαρῶς ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῆς καλλιέργειας καὶ ἡ σιτάρκεια τῆς χώρας εἶναι ζήτημα πολλαπλασιασμοῦ τῶν γεωργικῶν χειρῶν, ὅπερ οὐσιωδῶς ἐπέδρασεν εἰς τὴν γεωργικὴν ἀποκατάστασιν τόσου πλῆθους, ἔστω καὶ μὴ καλλιεργητῶν. Ἐνῶ σήμερον καὶ αὐτὰ τὰ πεπολιτισμένα εὐρωπαϊκὰ κράτη μὲ τὴν συστηματοποιημένην καὶ ἐντατικὴν καλλιέργειαν δυσκόλως ἀντεπεξέρχονται εἰς τὰ δημητριακὰ ἀπέναντι τῆς ἐκτατικῆς καλλιέργειας διὰ μηχάνων τοῦ Καναδά. Ἀργεντινῆς καὶ ἄλλων ὑπερωκεανείων χωρῶν. Πάντως ὅμως εἶτε εἰς δημητριακὰ, ὅπου αἱ ἐδαφικαὶ καὶ κλιματολογικαὶ συνθήκαι εὐνοοῦν αὐτὰ, εἴτε εἰς ἄλλα προϊόντα, ἢ ἀπόδοσις πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἐμπορικοῦ μας ἰσοζυγίου, δεδομένου ὅτι εἴχομεν σύστημα μικροϊδιοκτησίας, εἶναι ζήτημα συστηματοποιημένης

(rationnelle) καὶ ἐντατικῆς καλλιέργειας, διὴν ἀπαιτεῖται πρὸ παντὸς ἐπαρκὴς κλῆρο καὶ ὄχι μικροχώραφα.

β) Ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία ἐθεωρήθη ὅτι ἀποτελεῖ ἀναχρονισμόν, καὶ πρέπει νὰ διαλυθῇ ἀντικαθισταμένη διὰ τῆς μικρᾶς οἰκοοῖστου καὶ ἡμιοικοοῖστου κτηνοτροφίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν γεωργίαν, ἢν ἐξυπηρετεῖ διὰ τῆς λιπάνσεως τῶν ἀγρῶν. Ἀλλὰ μικρὰ κτηνοτροφία αἰγοπροβάτων, ὅπως ἀνεπτύχθη παρ' ἡμῖν, ἐλάχιστα ἀπαντᾶται εἰς τὰ προηγμένα Κράτη. Ἐκεῖ οἱ μικροϊδιοκτῆται διατηροῦν κατὰ προτίμησιν, ὡς μᾶλλον προσοδοφόρα ζῶα, ἀγέλαδας καὶ χοίρους, ἐπιδίδονται δὲ πολὺ καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Ἐνῶ ἡ κτηνοτροφία προβάτων, ὅπου αἱ εἰδικαὶ συνθήκαι τὴν ἐνδυνεύουν, γίνεται κυρίως εἰς μεγάλην κλίμακα, διότι οὕτω μόνον, ἀφ' ἑνὸς εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιλογὴ πρὸς βελτίωσιν τοῦ εἴδους (selection), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐκμετάλλευσις ἔχει ἱκανοποιητικὴν ἀπόδοσιν, καθὸ περιοριζομένων τῶν γενικῶν ἐξόδων καὶ τελειοποιουμένων τῶν ἐπιστημονικῶν μέσων. Εἰδικῶς μάλιστα ἐν Ἑλλάδι καὶ ἡ μικρὰ κτηνοτροφία αἰγοπροβάτων ἀπασχολεῖ ὄωμαλέους ἐθιζομένους εἰς τὴν ὁραστικὴν. Αὐτῆς ἀκριβῶς ἔδει ἀντὶ παντὸς νὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ μεταβολὴ ἀντικαθισταμένων τῶν φθοροποιῶν πάσης βλαστήσεως αἰγῶν καὶ αὐτῶν τῶν προβάτων διὰ βοῶν, χοίρων καὶ κτηνοτροφίας, διότι ἔχουν πλουσιωτέραν ἀπόδοσιν, ἐξασφαλίζουν ἰδίαν ἀφθονώτερον κρέας διὰ τὴν ὀλότητα καὶ ἄλλα τρόφιμα, ὀδηγοῦνται δὲ ἀπὸ γραίας καὶ μικροῖσιν παιδιὰ, ὡς ἀλλαχοῦ, καὶ οἱ στίβαιοι βραχίονες τρέπονται πρὸς τὴν καλλιέργειαν.

Ὡς πρὸς τὴν ἐν Ἑλλάδι νομαδικὴν κτηνοτροφίαν εἶναι ὄντως ἀναχρονισμὸς τὸ μεταναστευτικὸν σύστημα ἀπαντῶμενον μόνον εἰς τινὰ μέρη τῆς Μ. Ἀσίας, Α. Ἀφρικῆς καὶ Ἀργεντινῆς. Ἀλλ' ἂν εἶναι ἀναχρονισμὸς ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία, αὐτὸ δὲν θεραπεύεται δι' ἀποτόμου καὶ ἐπιζημίαν εἰς τόσους πληθυσμοὺς ἐξοντώσεως τῶν ποιμνίων, πλὴν δι' ἐξελίξεως. Οὕτω τῆς ὀλότητος τὸ συμφέρον θὰ ἐξυπηρετεῖ

το οὐτω, καθύσον ὑστερούσης τῆς μικρᾶς κτηνοτροφίας εἰς βούς καὶ χοίρους, θὰ εὐρισκόμεθα ἄνευ τῆς νομαδικῆς εἰς μεγαλυτέραν ἀνεπάρκειαν κρέατος, ἐνῶ συγχρόνως θὰ ἠχρηστεύοντο αἱ θερμαὶ βοσκαί, ἔξ' ὧν τόσα εἰσπράττουν αἱ ὄρειναι κοινότητες. Ἀκριβῶς τὴν νομαδικὴν κτηνοτροφίαν διεδέχθησαν αἱ μόνιμοι ἐγκαταστάσεις καὶ θὰ ἦτο σύμφωνον πρὸς τὴν σταδιοδρομίαν, ἣν διύνησαν ἄλλοι λαοὶ, νὰ παρεχωροῦντο διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν κτηνοτρόφων χειμεριναὶ βοσκαὶ ἀπὸ τὰ τόσα λειβάδια δημόσια, μονοστηριακὰ καὶ ἰδιωτικὰ ποὺ ὑπῆρχον. Τοιουτοτρόπως θὰ εἴχομεν τὰ ἐξῆς πλεονεκτήματα:

1) Ἀντὶ τῆς προϊστορικῆς προσωρινῆς μάνδρας θὰ ἐγίνοντο ἐγκαταστάσεις ἀσφαλίζουσαι τὰ ποίμνια ἀπὸ τῶν κακοκαιριῶν ἔξ' ὧν ἀποδεκατίζονται κατὰ τὰ δυσχείμερα ἔτη. 2) Θὰ συνεδύαζον οἱ κτηνοτρόφοι μικρὰν τινὰ γεωργίαν δι' ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἑξασφάλισιν τροφῆς τῶν ποιμνίων 3) Θ' ἀπέβαινε δυνατὴ μία ἐπιστημονικώτερα τυροκομία 4) Θ' ἀπέκτα καὶ ἡ τάξις αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων πλιτῶν τὴν ἀπαραίτητον Δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν.

Ἀναλόγως δὲ τῆς προόδου μας θὰ ἐξελίσονται εἰς γεωργοκτηνοτρόφους καὶ διὰ τῶν ἐπιγαμιῶν πρὸς τοὺς περιοίκους μετὰ τὴν μονιμότητα νέον σφριγηλὸν αἷμα θὰ ἐτόνωσε τοὺς πεδινοὺς πληθυσμούς.

Ἡ ἀκολουθηθεῖσα ὅλως ἀντίθετος πολιτικὴ μιᾶς ἐκ προθέσεως ἀμεριμνησίας ἐγγιζούσης τὰ ὄρια τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, ὑπῆρξε διὰ μὲν τὴν ὀλόκληρα ἀντιοικονομικὴν διὰ δὲ τὴν τάξιν τῶν κτηνοτρόφων πρωτοφανῶς ἀστοργὸς διὰ Κράτος ἀντιποιοῦμενον πολιτισμόν. Αἱ υπερβολικαὶ δαπάναι πρὸς ἐξεύρεσιν χειμερινῶν βοσκῶν ἐκμισθουμένων ὑπὸ τῶν συνεταιρισμῶν καὶ κοινότητων εἰς τιμὰς δυσθεωρήτους ἀπὸ Δρχ. 70—120 κατὰ κεφαλὴν ἀναλόγως τῆς χρονιάς, ἔφερον τὴν νομαδικὴν κτηνοτροφίαν εἰς κρίσιμον θέσιν, ὥστε εἰς τὴν πρώτην βαρὺ χειμῶνι γὰ ὑφίστανται ἀποδεκατισμοὺς τῶν ποιμνίων ἄνευ δυνατότητος ἀναπλη-

ρώσεως κατὰ τὰ καλλίτερα ἔτη, λόγῳ τοῦ στενοῦ περιθωρίου κέρδους. Ἡ μείωσις τῶν ποιμνίων κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν ἰδίως εἶναι καταφανῶς ἀλματική εἰς τὰς Β. Ἑπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Ἡπειρον δὲ τὸ πλῆγμα ὑπῆρξε δίδυμον. Μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῆς Β. Ἡπείρου εἶχε δυσχεράνθῃ ἢ ἐκεῖ παραχείμασις, ἐνῶ ἔξ' ἄλλου ἐπηκολούθησαν αἱ ἀπαλλοτριώσεις τῶν χειμαδιῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ὅπου ἐκατοντάδες χιλιάδων προβάτων τῶν ὄρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Πίνδου εὗρισκον καταφύγιον, Ἐτοτε ἄλλα μὲν ποίμνια παραχειμάζουσι ἐπὶ ἀδρόῳ μισθώματι εἰς τινὰ λειβάδια συναιτερισμῶν ἢ κοινοτικὰ τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ δὲ τρέπονται εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος πρὸς ἐξεύρεσιν χειμαδιοῦ. Καὶ διηνεκῶς μειοῦνται.

Ἡ κρίσις αὕτη προεκάλεσε τὴν τελευταίως συγγροτηθὲν Πανελλαδικὸν Κτηνοτροφικὸν Συνέδριον. Κατ' αὐτὸ ἀνεγνωρίσθη παρ' ὄλων, ἀκόμη καὶ παρ' αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως διὰ στόματος τῶν ἀρμοδίων ὑπουργῶν ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ λήψις ἐπειγόντων μέτρων πρὸς προστασίαν τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ πλουτοπαραγωγικοῦ κλάδου. Ἐὰν δὲν πρόκειται καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν περὶ εὐχῶν, συνήθους διεξόδου τῶν οἰκονομικῶν Συνεδρίων. Εἶθε, ἔστω καὶ τόσον ἀργά, νὰ ληφθῇ κάποια μέριμνα ὑπὲρ τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, τόσον λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς σημασίας, ὅσον καὶ χάριν μιᾶς πολυπληθοῦς τάξεως, ἔξ' ἧς προῆλθον οἱ πλείστοι τῶν ἀγωνιστῶν κατὰ τὴν μακροαίωνα δουλείαν καὶ κατὰ τὴν Ἐθνεγεροσίαν τοῦ 1821. Ὅλη ἡ δημοτικὴ μας ἐπική ποίησις μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ.